

10. veebruaril 1946 võtsid SARK-i Võrumaa osakonna töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetril kinni Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid telegraafipostidele kleepida nõukogudevastaseid lendlehti:

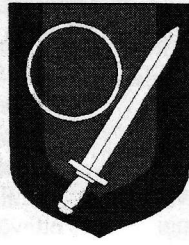
1) Yeski Heino Voldemari p. sünd. 1928. a. 9. kl. õpilane

2) Kaska Valev Jaani p. sünd. 1929. a. 10. kl. õpilane

3) Tammemägi Hans Rudolfi p. sünd. 1929. a. 9. kl. õpilane
Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.

ENSV Siseasjade rahvakomissar kindralmajor A. Reserv

ERA F R-I.N5 s127. 1106-109

gandi

Võru koolipoiste põrandaalune leht aastast 1945

Nr 75

10 aprill 2008

XIV aastakäik

TÄNANE LEHT: VALEV KASKA ☐ RAVILA 7, VILJANDI 71008 ☎ 433 5617

80

Kümme aastat tagasi Kaldal lippu heiskamas - Hans, Valev, Ilmar

Juubel koos vabariigiga, mis sest et vabariik on kümme aastat vanem.

8 miinus 6, vanadest kaasvõitlejatest Sinu juubeliõnnitleja.

Aga ma ei ole siiski üksik kes Sind õnnitlevad. Eks käesurujaid-õnnesoovijaid on nagunii laupäeval Kaldal Sul kätt surumas, kuid meie ühise "lapse" Ugandi veergudel olen volitatud paljude "Võru koolipoiste-tüdrukute" nimel Sulle ütlema.

Palju õnne jõudu ja jaksu. Elame veel

Kaldal Ilmar, Hans, Valev

8. aprill 1998 "Ugandi"

53 aastat tagasi, sügisel 1945 ilmus esimene Ugandi number. Tollased tegijad, kaks nendest, Evald, Heino on juba üle kümne aasta Toonela teisel kaldal, ja meie, läbi vene vangilaagrite, hakkame pidama oma seitsmekümnendaid juubeleid.

Julgust, jõudu, jaksu ja õnne Sulle

HANS

kes Sa esimesena meist järgijäänute seast pead oma 70ndat tähtpäeva. Jatkugu Sulle just veel julgust ja jõudu, kui vaja, nagu soovisime meie ja soovis ELMUT meile, meie kaasvõitleja Võru koolipoiste päevilt, Sini-Must-Valge'st, oma seitsmekümnendal, nädalapäevad tagasi Tartus. Sest tõesti, meie, omaaegsete vabadusvõitlejate nägemustes oli teistsugune Eesti

Kümme aastat

Sarnast Eestimaad, pärast bolševikkude minemakihutamist, me tõesti viiskümmend aastat tagasi ei kujutanud ette. Ei räägi Eesti ennesõjaegse haritlaskona ja poliitikute nimel, kel oli vaieldamatult tõetruusem pilt olukorrast Eestis ja ka mujal maailmas. Räägin nende, kes võitlesid rindel, hiljem metsavennana venelaste vastu, kooliõpilaste, kes levitasid lendlehti, neid isetegid, aitasid metsavendi, nende tavakodanike, kes elasid oma igapäevast elu igapäevast leiba teenides, nimel. Nende mälust olid viimased aastad pühkinud minema - õpilastel neid ei olnudki - ennesõjaegse poliitilise ja majandusliku võitluse. Eestimaa oli meile kõigile püha ja puutumatu, Vabadussõjas vere hinnaga võidetud vabaduse ja iseseisvusega. Eestiaegne rohi oli rohelisem ja taevas sinisem ....ja Laidoner juhatab väge ning Päts on president .....

Eesti taasiseseisvumist kujutasime ette uue sõja või maailmasõja puhkemisega. Paljudel tollastel vastupanurühmitustel oli olemas tegutsemiskava rinde ülemineku puhuks a-la 1941, ja seda läbi kogu okupatsiooni kuni kaheksakümnendate lõpuni.

Võimas N Liit hakkas aga pragunema kaheksakümnendate keskel ja rahvas ei saanutki aru, kui seis 16. juunil 1988 Lauluväljakul sini-must-valgete all ja saatis "au ja südametunnistuse", kompartei juhte, Väljas, Savisaar, Lauristin, Vähi jt Moskvasse NLKP kongressile. Kõik olid vaimustuses et said lehvitada sini-must-valget, laulda "eestlane olla on uhke ja häa".

Keegi ei mõtlend tollal et 29. juulil 1940 saadeti Tallinnast lilledega teele Moskvasse äsjavalitud uue Riigivolikogu delegatsioon paluma Eesti vastuvõtmist N Liitu. Samad mehed keda saadeti nüüd 16. juunil, teevad

praegu kõik et integreeruda - venelaste integreerumisega eesti ühiskonda - suure Venemaa rüppe tagasi.

Rahvas ei olnud teavitanud endale tollal kaheksakümneandatel ei Hirveparki ega Tarvastu Muinsuskaitse päevi, ega 88. veebruaril Tartu Rahu aastapäeva ja aprilli Tartu Muinsuskaitse päevi. Kui keegi oligi midagi kuulnud näinud, siis pidas ta seda mingi ekstremistide rühmituse väljaastumiseks, millel ei ole mingit pistmist eesti rahvaga. ETVlane Mati Talvik otsis meeleheitlikult veebruaris Tammsaare ausamba juures mõnda koolipoissi keda saaks tembeldada huligaaniks, et Jumal hoitku, eesti rahval pole sellega mingit pistmist.

Kas siis tõesti need 2-300 tuhat eestlast, kes 16. juunil olid tulnud lippude ja loosungitega Lauluväljakule, soovisid Eesti taasinkorporeerimist Venemaa rüppe? Heitkem pilk tagasi sama aasta kevadtalvele.

Kompartei ladvik hakkas aru saama, et vanaviisi enam edasi minna ei saa, tuleb leida midagi uut. Kasvõi seada üles valimistel kaks kandidaati, muidugi mõlemad ustavad mehed, nagu väljendas end tollane Viljandi esimene mees Rein Elvak.

1 ja 2 aprillil 1988 toimus Eesti Loomeliitude juhatuste ühispleenum. Vaatamata seklikele, et avasõna ütles Indrek Toome, vaieldamatult avarama mõttelaadiga kui Bruno Saul, pleenumi lõpul võeti vastu pöördumine NLKP ja EKP poole, öeldi avalikult välja et nii enam edasi minna ei saa. Ja et need inimesed kes seda välja ütlesid olid kõigile Eestimaa inimestele teada, tuntud, siis ei saanud enam vaikida. Neid esinemisi ja vastuvõetud resolutsioone ei saanud enam tembeldada mingite väikeste ekstremistlike gruppide väljaastumiseks.

Kelle mõtteväljatusest Ungari eeskujul sündis Rahvarinne jääb vist keskkomitee saladuseks. Hiljem on Lauristin väitnud et Rahvarinde idee ja teostus oli varem Keskkomitees ja Julgeolekus kooskõlastatud. Ja niisiis 13 aprillil telesaates "Mõtlemine veel" hõikas Plaanikomitee esimees, ENSV hall kardinal, Savisaar välja rahvarinde idee justnagu momendi ideeväljatuse.

Ja kogu rahvas haaras sellest ussikesest õngekonksu otsas kinni. Saadi ju sini-must-valge kasvõi sõnnikuveo vankri küljelaudadele maalida, mida rohkem seda uhkem. Mis sest et Rahvarinde sümbolika oli roheline-punane-sinine.

Oma esimesel Rahvarinde kongressil 1988.a. 1 ja 2 oktoobril kinnitas Savisaar .... Rahvarinne on kõige progressiivsem liikumine kuna meie aktiivi hulgas on 28% NLKP liikmeid, 19% muinsuskaitsejaid, 10% rohelisi, 2% usuühingute inimesi ja 0,2% ERSP ja MRP-AEG inimesi. Teeme koostööd teiste liikumiste ja ühendustega, kuid ERSP ja MRP-AEG suhtes jääme neutraalseks.....

Siitmaalt algas ka Rahvarinde irdumine rahvast. ERSP oli tollal (asutati 20. augustil 1988.a.) ainuke poliitiline jõud kes deklareeris üheselt: Eesti täielik iseseisvus Tartu Rahu järgseis piirides, vene sõjavägi koos baasidega välja, KGB kohene likvideerimine.

Olgugi et ERSP ei saavutanud kunagi eriti suurt toetajaskonda rahva hulgas, andis tema tolleaegne teavitamine rahvale teadmise et on ka teisi jõude ja võimalusi peale Rahvarinde poolt pakutava "edasi kompartei juhtimisel" ja venelastele eesti kodakondsus 0 variant vahel.

Rahvarinde edukus ja populaarsus algselt rahva seas oli tingitud sellest et kõik funktsionäärid osalesid tollases

ENSV valitsuses ja parteiorganisatsioonides. Rahvarinde käsutuses olid ajakirjandus, raadio, televisioon ja riiklikud sidekanalid. Paljud rahvarinde üritused viidi läbi töökohtade parteiorganite käsul ja juhtimisel, vabastades inimesed töölt. Ka 16. juuni Lauluväljaku rahvamass oli põhiliselt kohale toodud partei ja valitsuse käsul asutuste ettevõtete transpordiga. On ju inimene alati austanud ja kuuletunud valitsejatele, pidades õigeks just seda mida ütlevad ja teevad valitsejad.

Ilmari sünnipäeval 2000. Hans, Valev, Ilmar kukla tagant

Mäletad Hans

Unistasime ja ootasime, puhtast südamest, kuuskümmend aastat tagasi ameerika onu, et tuleb ja päästab. Uskusime maailmariikide õigluse, demokraatiasse. Meie tolleaegses ettekujutuses oli demokraatia midagi ülimalt õiglast, mis ei anna voli ja õigust vägivallale. Meil oli silme ees Vabadussõja ajal meile appi tulnud Inglise eskaader, tänu millele võibolla saavutasime isegi võidu, sest kui ei oleks olnud Inglise eskaadrit Tallinna lähel oleks võibolla toimund Tallinna venelaste dessant. Ja nende vastu meie detsembris 1918 ei oleks saanud.

Uskusime et see sündis riigi põhiprintsiibist seista kõigi rahvaste õiguse eest ise oma elu korraldada. Millegipärast ei tulnud või ei tahtnud et tuleb pähe mõte et praktiliselt üks neljandik maailmast ägab just inglise kolonisaatorite ikke all. Nagu meil olid valitsejateks ja ülemkihtiks saksa mõisnikud ja saksa soost kodanikud, nii on selles maailmaosas plantaatorid ja ametnikud inglased.. Pärismaalaste roll on olla teenriteks valitsejate juures.

Kas tollal ei räägitud või ei jõudnud meie tavakodanike kõrvu tegelik põhjus miks see eskaader üldse Läänemerele oli?

Nüüd on see lahti räägitud ja kirjutatud. Mitte meie eestlaste ja Eesti vabariigi pärast ei tulnud inglased Tallinna. Vene valged olid need, kes aga ei tunnistanud Eesti iseseisvust, kelle pärast inglased tulid Läänemerele. Et eestlased võitlesid punastega, sellepärast tuldi Tallinna alla. Ei saa unustada seda et seesama inglise laevastik seisis Liibavis ja vaatas pealt kui sakslased kukutasid Läti seadusliku Ulmanise valitsuse ja panid võimule saksameelse Niedra valitsuse. Ei öeldud ühtegi paha sõna kui sakslased alustasid sõjakäiku eestlaste vastu. Ja kui eestlased löid sakslased taganema siis keelasid inglased ja prantslased taganevate sakslaste kannul eesti vägedel Riiga siseneda.

Mis siis tänapäeval on muutunud? Äsja lõppenud Bukaresti NATO tippnõupidamine allus järjekordselt Moskva nõuetele. Kui veel paar päeva varem Ameerika president lubas Kiievis toetada Ukraina ja Georgia astumist NATO'sse, siis nüüd Bukarestis oli Bushil suu vett täis kust ei tulnud piuksugi. Ja venelastelt peksasaanud sakslane prantslaste toetusel ütles Ukrainale ja Georgiale resoluutse ei, sest nagu pronksiöö ajal nii ka nüüd olid sakslased ja prantslased raudselt Putiniga ühes paadis. Kujukalt väljendas seda üks ajakirjanik **"Venemaa võim hõljus NATO tippkohtumise kohal"**

Et pronksiöö juba jutuks tuli siis nüüd aasta hiljem on kujunenud et tüüpkaristus riigikukutamise katse eest on aasta tingimisi vangla ja 5400 krooni kohtukuludeks. Tasub meenutada et aasta tagasi olid Ansipi sõnad järgmised: "ei ole mõtet alustada oma noort elu viieaastase vangistusega".

Ja siis me tahame et maailmas oleks õigus. Võim on võimsate käes ja väiksed peavad oma naha päästmiseks pugema suuremate ees ja suu kinni hoidma, suured aga hoiavad suu kinni et mitte rikkuda suhet isikliku kasusaamise eesmärgil omasugusega.

Meenub ühe saksa sõduri, eraelus kooliõpetaja, ütlus 1944. a. kevadtalvel kui rinne oli juba Narva jõel. On selge et meie sakslased kaotame, või oleme juba kaotanud selle sõja, kuid meie kui suurrahvaga arvestavad mingil moel ikkagi võitjad, kuid teil väikerahval pole midagi head loota. Teiega teeb venelane seda mis ta ise tahab. Ja nii juhtuski. Terve viiekümne aasta jooksul ei öeldud venelasele ühtegi halba sõna meie pärast. See et samaaegselt võeti Ameerikas vastu pagulasdelegatsioon ja patsutati neile õlale ei maksnud midagi.

Meenub ühe Ameerika presidendi ütlus kas Hrustštšovile või Gorbale, ei mäleta täpselt, kui see avaldas nõrdimust et president võttis vastu mingi pagulasdelegatsiooni ja lubas neile toetust võitluses venelaste vastu. "See ei maksa maailmapoliitikas midagi, meie suhtleme ikka samal tasandil, aga kodus ma pean sellega arvestama et minu valijad on ka pagulased".

Kas me sarnast Eestit tahtsime? võime nüüd küsida. Tavaliselt esitavad küsimuse sarnaselt need kel on Eesti iseseisvus pinnuks silmas ja meelsamini sõidaks nad viisavabalt Vladivostokini.

Me tahtsime sarnast Eestit, ainult ilma venelasteta. Et praktiliselt iga neljas inimene toetab Savisaart, seega Moskvat, sinna ei saa me midagi parata. See on demokraatia ja kommunistlik ajuloputus viiekümne okupatsioonistaasta jooksul on muutunud niivõrd osal rahval ajutegevust et ollakse taas mõisatalli tasemel andes peksupingil suud peksjale.

Meile jääb üle ainult loota seda et pealekasvav uus komsomolivaba põlvkond ei "okeitu" ja leiab tee eestluse ja tema juurte juurde. Aga oht okeitumiseks on mitmekordselt suurem kui "matjvoju".

Ag elame veel ja loodame Vello Salo sõnade mõjule kogu rahva ajaloo kirjanemises kirjutises "Ülevaade soomepüoiste saatusest" **Meie rügement on üksjagu ajalugu teinud ja siiani oma ajalugu ka ise kirja pannud. Ent praegu oleme juba tudikesed ning peagi oleme kõik manalamehed, teisisõnu: oleme ise ajalugu. Meist jääb igatahes rikkalik andmekogu. Kes kirjutaks meie ajalugu edasi? Jäägu see küsimus kõlama teie**

meelde, kallid lugejad: kes kirjutaks soomepoiste ajalugu edasi?

Mälestuste rajal

Abielludes 1964.a. suurenes mu tuttavate ja sõprade ring. Juba varem Asta ja Valevi juures külas olles oli pidevalt juttu sõpradest-võitluskaaslastest Heinost, Elmutist ja Hansust. Esiialgu võõrad, said nad ruttu omaseks, eriti Valgas elav Hans.

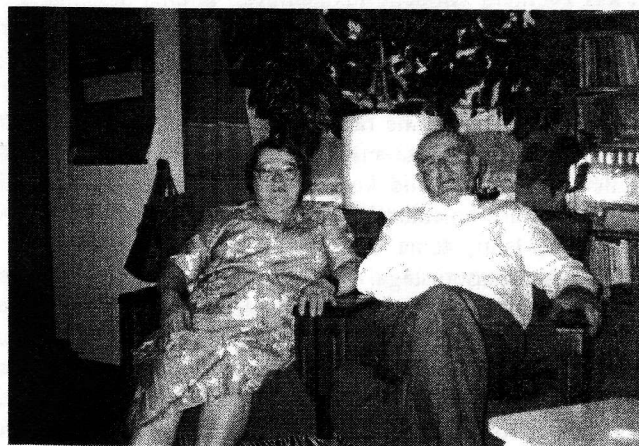
Sinu juubeli puhul mõned mälestused Sinust Hans.

Töötasin tollal Raamatukaupluses "Sõprus" müüjana. Sõprusele allus ka Valga raamatukauplus. Pidime vähemalt kaks korda aastas igas filiaalkaupluses tegema täieliku kaupade inventuuri. Et kõik kaubad tulid nimeliselt ja koguseliselt kirja panna, kestis inventuur tavaliselt 3-4 päeva. Nii pidingi inventuurikomisjoni liikmena ka Valgas käima ja muidugi kasutasin siis võimalust oma ainukest valgatuttavat külastada. Kui Valga kaupluse töötajad said teada kuhu kavatsen ööbima minna teadsid nad Sind Hans kohe kui Valga Veinitehase peamehaanikut ja suurt raamatusõpra.

Minu mäletamist mööda elasid Sa tookord Pärna tänaval ja ega ma seda kohta ise kätte poleks leidnud aga Sa tulid vastutuleliku ja viisaka mehena kauplusesse vastu ja nii ma sinna Läti piiri äärde jõudsin..

Oli õdus õhtu ja juttu jätkus hiliste tundideni, sest oli millest rääkida – küll veinist, veini tegemisest ja raamatutest. Mulle kui veiniasjanduses täielikule vähikule olid Sinu selgitused Valga Veinivabriku ajaloost ja veini tegemisest hästi huvipakkuvad, väga mitmekesised ja ilusad olid ka veinipudeli sildid Sinu üpris arvestatava suurusega kogus. Ikka ja jälle läks aga jutt kõiki huvitavale alale – raamatutele. Ja neid oli Sul rohkesti. Suurimaks mureks muidugi tolaeagne põhiprobleem – head raamatut ei saa kuidagi kätte või kui saab, siis poliitilise lisaga.

Õhtu nael oli aga piibel! Nimelt oli Sa mõni aeg tagasi Tallinna raamatuantikvariaadist saanud osta piltidega juubelipliibli. Siiani olin ma sellest vaid kuulnud, oma silmaga polnud aga veel näinud. Ja nüüd selline võimalus – saad rahulikult raamatuga tutvuda, imetleda iga pilti!

1999 aprill sünnipäevalaps Hans abikaasa Milviga

Kõiki, kes on külastanud Sind kodus, ja eriti just maakodus, üllatab mida kõike Sa oled jõudnud teha tänu oma tehnilisele nutikusele ja suurele töökusele. Igale

külastajale torkab kohe silma majakese juurde ehitatud saun väikese saarekesega tiik ja õues kõrguv lipuvarras lehviva sini-must-valgega. Ja mitmesuguseid omakonstrueeritud abivahendeid kodutööde tegemise lihtsustamiseks.

Pikaajalisel suhtlemisel Sinu ja Su perega sai selgeks kui kodu ja lähedasi hindav ja hoidev Sa oled. Seda sisemist hingesoojust tunnetavad lisaks kõigile lähedastele ka peres elavad loomad ja seda jätkub ka naabritele ja sõpradele

Palju õnne ja head tervist edasi tegutsemiseks mitmel rindel.!

Kena juubelit Sulle Hans !

Sinu võitluskaaslase Ilmari abikaasa Mai

Siberimaast

Olev Palo meenutab

Pagari tänav

Pagari tänavas, endises Sõjamineisteriumi hoones toimus areteeritute peamine uurimine ja suurem osa poliitilisi vange pididki sealt läbi käima. Egas asjata räägitud, et see on Eesti ja Euroopa kõige kõrgem hoone, selle viiendalt korrusel on Siber selgelt näha. Kui hoone kõrgematel korrustel asusid uurijate kabinetid, siis vangla asus keldrikorrusel. See oli eriline olustik, mis selles keldris valitses- alaline hämarus, sumbunud õhk ja alatine niiskus, nii et hommikune leib kippus lõunaks juba hallitama. Koridorides olid vaibad, nii et isegi valvurite samme polnud kambrites kuulda. Valvati meid aga pidevalt, sest väga tihti liikus valveava klapp ja oli näha kellegi piiluv silm. Kambrisse jõudes tervitas mind keskealine, väga lahke ja sõbraliku olekuga mees, kes tutvustas kambrikaaslast ja kambri sisekorda. See oli Tartu Ülikooli õppejõud, hilisem professor Paul Ariste. Ariste oligi see, kes hoidis kambri üleval head tuju ega lasknud lootustel kustuda. Tema teeneks oli ka kord, et iga rumala sõna või vandesõna eest pidi süüdlane võtma lapi ja kambri põrandale üle pühkima. Mind värvas ta otsekohe tegijaks oma võimlemissüsteemi. Raske oli isegi uskuda, et see alati rõõmsameelne mees oli läbi teinud midagi nii rasket, kui seda on enesetapukatse. Kartsa minnes oli ta osanud kaasa võtta kas žiletitera või selle tüki, millega ta oma mõlema käe veenid läbi lõikaski. Avastatud oli see niimoodi, et ukse vahelt oli voolanud verenire ja valvur oli seda juhuslikult märganud. Kohese vereülekandega suudeti tema elu päästa, kuid arme randmetel jäi ta kandma kogu eluks. Hiljem kirjeldas ta meile oma nägemusi koomast väljatulekul, kus teda olid kummitanud India või Tiibeti templimaskid, üks koledam kui teine. Ariste sai siiski veel samal aastal lahti, tema süüks pandi ainult sidemeid välismaiste teadusasutustega.

Pagari tänav oli kurikuulus selle poolest, et seal peksti. Peksmine kuulus nendel aastatel väga tihti tavaliste ülekuulamiste juurde ja polnud haruldane, et mõnigi tuli ülekuulamiselt tuikudes. Oli mehi, kes väitsid tõsimeeli, et nad on kokku rohkem hoobe saanud, kui mõnigi Mahtra sõjast osavõtnu. Peksti peamiselt kumminuia või traadist keeratud nuudiga. Pekstuid ravitses Pagari arst, väga abivalmis ja kaastundlik venelanna, kelle kohta räägiti, et tema mees on üks hullemaid peksjaid. Üks Pagari tänava häid külgi oli, et magati naridel, mitte põrandal. Magada

tuli niimoodi, et nägu ja käed oleksid uksest nähtavad, kellel ei meeldinud lambivalgel magada ja tõmbas mingi riide näo ette, see äratati otsekohe üles ja ähvardati kartsa saata. Ülekuulamised toimusid peamiselt õsiti ja kestsid õhtust hommikuni. Välja ei kutsutud kunagi nime järgi, vaid kambrisse hüüti mingi täht ja need, kelle nimi algas selle tähega, pidid kordamööda esinema kuni otsitav üles leiti. Päevane magamine oli kambri rangelt keelatud, isegi seinajal tukkuda ei tohtinud. Kui õised ülekuulamised kestsid päevast päeva mitme nädala jooksul, siis võttis selline olukord mehed täiesti läbi. Ilmselt oligi see üks vahendeid nende tahtjõu murdmiseks.

Kohus

Kohus meie üle toimus Roosikrantsi tänaval. Algul viidi meid sinna lahtise veoautoga, aga kui meie tüdrukud võtsid üles isamaalised laulud ja seda kesklinnas, siis hakati meid vedama kinnistes kongides. Meid oli kokku 39 inimest, enamus kooliõpilased, aga ka mõned meile tuttavad metsavendade grupiga seotud inimesed. Kohus kestis 11 päeva ja praeguse arusaama järgi oleks seda raske kohtuks nimetada. Peamine aeg kulus meie pattude üleslugemisele ja neid oli oi kui palju. Olime kohtus passiivsed pealtkuulajad, sest meie käest midagi ei küsitud ja meile kordagi sõna ei antud. Kõik pidi selge olema juba uurimisel. Suhtlesime omavahel ja meil oli kaunikesti lõbus olemine, ainult vahetevahel, kui kära liiga suureks läks, manitseti meid vaikusele. Mõned meie vanematest olid tahtnud võtta tasulised advokaadid, kuid seda ei lubatud ja pidime leppima kolme riikliku advokaadiga. Nende kõnede kestus oli igapähe mõni minut ja jutu mõte seisnes selles, et kuna nende kaitsealused on aru saanud oma ränkadest kuritegudest nõukogude võimu vastu ja oma süüid kahetsenud, siis ehk ei peaks neid kõige rängemini karistama. Meie käest ei küsitud isegi seda, kas tunnistame end süüdi või mitte, seega oli advokaatide jutt selge nonsens

Võrumaa Muinsuskaitse päevad 1989
Taasavatud Vabadussõja ausammast Sännas